

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БҮРЯАТ АЯТ

Бүгэдэ арадай сонин

1998
августын
18

Зунай һүүл
шарагшан хонин
харын
26
гарагай 3
ВТОРНИК
№ 150 (19991)

Газетын сэн хэлсээтэ

1921 оной
декабриин
21-һээ гарана

БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН ЗАРЛИГ

БЮДЖЕДЭЙ ЭМХИ ЗУРГААНУУДА АЖАЛАЙ САЛИН ХҮЛHЭ НААТУУЛHАН УШАРНУУДА СТРАХОВОЙ ЖАСАНУУДА ХУРЯАГДАДАГ ПЕНИ ТОХОХОГУЙ ТУХАЙ

Республикын бюджетэй халбариде сан жасын онсо шахардуу байдалай тохёолдоһонтой болон бюджетэй оршын эгсээр дутаһантай дашарамдуулан ниггэжэ тогтооноб:

1. Бүхы шатын бюджетүүдэй мүнгэ зөөрээр хангагдадаг, гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдн хүтэлбэринин зургаануудта мэдэлтэй эмхи зургаануудай Пенсионно жасада, Социальна страхованиин жасада, Хүн зоние ажалаар хангалгын гүрэнэй жасада болон Уялгата медицинскэ страхованиин жасада оруулдаг страховой түлбэринүүдые саг соогоо түлөөгүй байзанай түлөө пени эдэ эмхи зургаануудай хүдэмэрилгшэдэй салин хүлхэндэ табигдадаг мунгыг банкнууднаа бодотоор абаһанай удаадахи үдэрһөө эхилжэ тохохо гэжэ тогтоохо.

2. Россия Федерациин Пенсионно жасын Буряад Республикадахи отделенидэ, Хүн зоние ажалаар хангалгын гүрэнэй жасада болон уялгата медицинскэ страхованиин Буряадахи территориальна жасада иигэжэ захирагдана гэбэл, 1998 оной августын 1-нэй байдлаар банкнаа мүнгэ бодотоор абаханаа урид, ажалай салин хүлхэ дансада тооложо гаргаһан саһаа эхилжэ хуряагдана пение гэдэргэнь бусаагаад, тухай тоосооной дансада оруулаха.

Буряад Республикын Президент
А.В.ПОТАПОВ.

Улаан-Үдэ
Правительствын Байшан
1998 оной августын 6
№ 152

ПЕНСИ - БОЛЗОРТОНЬ

Пенсиинүүдые саг болзортонь түлэхэ, республикын, хотонуудай, аймагуудай нютагай өөһэдн хүтэлбэринин захирагшануудай толгойлогшонорой, предприятинууд болон эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдэй харюусалга, дээшлүүлэхэ ба Пенсийн жасатай тоосолгыг гуримшуулха зорилготойгоор Буряад Республикын Президент Леонид Потапов «Пенси сагтань түлэлгыг хангаха хойшлуулашагуй хэмжээнүүд тухай» Зарлигта гараа табиба.

түлбэринүүдые өөһэднөө хиналта доро абаха хэмжээ ябуулганууд энэ Зарлигаар найшаагдаба.

Олзын хэрэг эрхилэгшэдэй оршонууд Буряад Республикын Гүрэнэй налогой албанай онсо хиналта доро абтажа, Пенсийн жасада страховой түлбэринүүдээ болзортонь оруулдаггүй олзын хэрэг эрхилэгшэд ажал ябуулгаа эмхидхэхэ лицензи абаха аргагүй болгогдобо.

Буряад Республикадахи Гүрэнэй налогой албан, Буряад Республикадахи налогой полициин федеральна албанай управлени болон Пенсийн жаса - эдэ гурбан албан зургаанууд хоорондоо нягта харилсаатайгаар хүдэмэрилжэ, энэ дутагдахыг усадхаха зэргэтэй гээд онсолон заагдаа.

Буряад Республикын Пенсийн жасын таһагай, республикын хотонуудай, аймагуудай нютагай өөһэдн хүтэлбэринин захиргаануудай толгойлогшонорой жасада оруулха страховой

ЗАХИРАЛТЫН МҮРӨӨР

РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ПРЕЗИДИУМ

Президентын Зарлигаар республикын Правительствын Президиум байгуулагдаба. Республикын Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхэ орлогшо В.К.Агалов, Буряад Республикын социальна политикын талаар Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Е.К.Ханхалаев, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо-финансын министр А.Ю.Налетов, Буряад Республикын Правительствын

Түрүүлэгшын орлогшо-промышленностиин министр, элшэ хүсэний болон худаадаа наймаанай министр В.В.Переляев, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо - хүдөө ажыхын болон болбосоруулгын промышленностиин министрэй уялгануудые дүүргэгшэ П.М.Болонев, Буряад Республикын дотоодын хэрэгүүдэй министр И.И.Калашников, Буряад Республикын экономикын

болон гадаадын харилсаануудай министр Н.И.Атанов, Буряад Республикын нуралсаалай болон эрдэм ухаанай министр С.Д.Намсараев, Буряад Республикын элүүрыг хамгаалгын министр Б.Г.Бальжиров гэгшэд республикын Правительствын Президиумтай гэшүүдээр томилогдобо.

Буряад Республикын Президент болон Правительствын хэблэлэй албан.

АПК-Е ХҮГЖӨӨХЫН ТУЛА

Захаминай болон Хойто Байгалай аймагуудай хүдөө ажыхыда һүүлэй жэлнүүдтэ горитой хубилалтанууд болобо. Үйлэдбэринин эрхэ нүхэсэлнүүдэй хуули ёһо сахигын болон эмхидхэлэй-экономикын финансын асуудалнуудые бэсэлүүлгэ тад ондоогоор хубилгагдаа. Экономикын олон халбариде түшэглэн, дэлгүүртэ шэглэлнүүдтэйгээр түсбэлэг-хубаарилгын аргуудые хэрэглэжэ, хүдөө тосхонууд хүдэмэрилнэ.

үйлэдбэрилэгдэхэн эдэе хоолой зүйлнүүдэй үнэ сэн урданайхи мэтэ үзэтэй байһаар. Үнгэрһэн жэлдэ Захаминай аймагай хүдөө ажыхын байгуулалтануудай үри шэри 4125 мянган түхэригтэ, Хойто - Байгалай аймагта 8500 мянганда хүрэхэн байна.

Урьһаламжа абаһан уринь Захаминай аймагта 11416 мянганда, Хойто Байгада 15979 мянган түхэригтэ хүрэхэн байна.

Посёлогуудай, тосхон нууринуудай захиргаануудай толгойлогшонор үмсын ажыхыда коопераци эмхидхэхэ гуримые, мүн эдэе хоолой зүйлнүүдые буйлуулгын предпритиудые хангалтагуйгөөр эрхилээ.

Захаминай, Хойто Байгалай аймагуудай АПК-е аша үрэтэйгөөр эрхилхын, экономикын болон социальна асуудалнуудые хүдөөдэ хүгжөөхын тула Буряад Республикын Правительство тухай Тогтоол гаргаба.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

НИИТЭ РЕПУБЛИКАНСКА ХЭМЖЭЭ ЯБУУЛГАНУУД

Августын 18. Буряад Республикын Правительствын заседани.

Августын 17. ВСЖД-гэй (Зүүн Сибириин түмэр зам) зуун жэлэй ойдо зориулагдаһан баярай суглаан.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ТҮРҮҮЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ ДҮҮРГЭГШЭ В.К.АГАЛОВ.

Архи дарһа үйлэдбэрилгэ болон худалдалгын асуудалаар албан зургаанууд хоорондын комиссиин нүүдэл заседани.

Августын 17. ВСЖД-гэй зуун жэлэй ойн баярай суглаанда хабаадалга.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ТҮРҮҮЛЭГШЫН ОРОЛОГШОНОР: А.Ю.НАЛЕТОВ

Экономико болон сан жасые тогтууритай болгохо талаар федеральна программые хараада абалгатайгаар республикын Правительствын 1998 онсй ажал ябуулгын түсэбэй проект бэлдэлгэ.

Нютагай бюджетүүдые элүүржүүлэхэ тухай нютагай өөһэдн хүтэлбэринин зургаануудтай хэлсэнүүдые баталалга.

Августын 20. Республиканска гүрэнэй облигацинүүдые тараалгаар аукцион.

Е.К.ХАНХАЛАЕВ

Элүүржүүлгын лагерьнуудай республиканска спартакиада.

«Байгалай оршондохи нютагуудта экологиин талаар харюусалгатай аяншалга» гэхэн түхэрээн

стол эмхидхэлгын комитедэй заседани.

Архи дарһа үйлэдбэрилгэ болон худалдалгын асуудалаар республиканска зүблөөндэ хабаадалга.

Августын 20. Врач-терапевтнүүдэй суглаан.

Акушерство болон педиатриин талаар экспертнэ совет.

Августын 19. Эмээр хангалгын талаар зүблөөн.

В.В.ПЕРЕЛЯЕВ

«Нефтепродуктнуудые зүбөөр хэрэглэлгын талаар ажыхы эрхилдэг объектнүүдые шэнжэлгын гурим баталалга тухай» Правительствын тогтоолой проект бэлдэлгэ.

Августын 18. Правительствын ажал ябуулгын түсэбые бэлүүлэхэ талаар Правительствын заседани дээрэ Барилгын гүрэнэй комитедэй тоосоон.

Августын 18. Улаан-Үдын дулаанай-элшэ хүсэний предприятинуудай 1998-1999 онуудай намар-үбэлэй үеын хүдэмэридэ бэлдэхэл тухай асуудалые Правительствын заседани дээрэ харалга.

П.М.БОЛОНЕВ

Түүхэй эд болбосоруулдаг промышленностиин предприятинуудаар 1999 ондо бюджетэй урьһаламжа абаха хэрэглэмжые тодорхойлго.

Хүдөө ажыхын ургамалуудай селекциин болон семеноводствын талаар эрдэмэй-практическа конференци.

«Трактор» гэхэн нэргылэмжын операци үнгэргэлгэ.

НЭМЭЖЭ ҮРГЭЛЖЭЛЬӨӨР

Үнгэрһэн воскресениин һүни, мүн урда тэнь республикын аймагуудта хура бороодахинаа орожо, гол, горхонуудай уһан нэмэхээр. Тинн Бэшүүрэй, Зэдын, Захаминай, Мухар-Шэбэрэй, Ивалгын, Тарбагатайн аймагуудта, Улаан-Үдэдэ 5-13 миллиметрэй хура бороо оробо. Тинхэдэ Мухар-Шэбэрэй аймагта 21 миллиметр бороо ороһон байха юм.

Республикын хойто нютагуудаар, Байгал шадарай эрьсэр хура бороогүй, үглөөгүүр манатай байгаа. Хэдэн хоногой туршад нэмэжэ захалһан Сэлэнгэ мурэн, Үдэ гол Улаан-Үдэ шадарай нууриин тосхонуудта, саалуудай газарнуудта түбэг яларал ушарууһан зандаа. Үсгэлдэр Сэлэнгэ мурэн Улаан-Үдэ шадар - 323, Үдэ гол 332 сантиметрээр нэмэхэн байха юм. Мүн мүнөөдэр, үглөөдэр Улаан-Үдэ шадар Сэлэнгэ, Үдэ 10-12 сантиметрээр нэмэхэн гэжэ мэдээсэгдэ.

Пүүлэй мэдээнүүдэй ёһоор Хөлго, Сүхэ голнууд шадар бороогүй байжа, нэмэхэн уһан бага зэргээр нуужа захалһан байна.

Бадма ЦЫРЕМПИЛОВ.

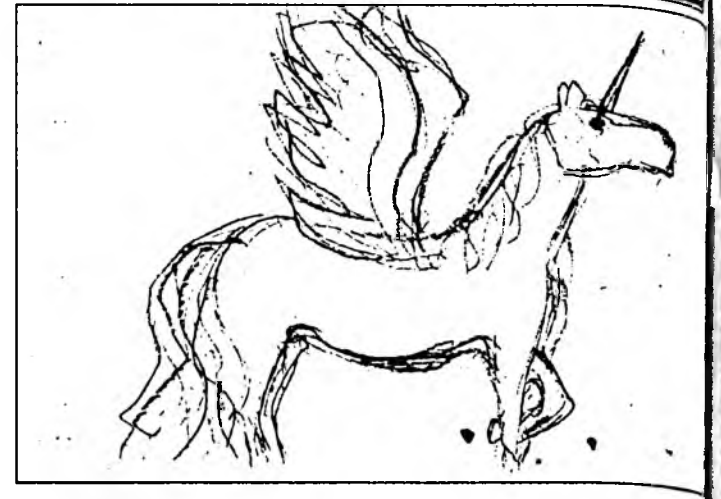

"Буряад үнэн" со-ниной болон Россия Буддын шажантай Түбэй захиргаанай үмэнэһөө тус хууа-хан нарадаа нэгэ удаа хэблэлдэ гарадаг. АВГУСТ. 1998 он.

МҮНХЭ БУСА, ҮХЭХЭ ТУХАЙ
-Хүнэй үхэхэдэ, түрэлхи-дынй уйладаг. Тээд уйла - болишье, хүнэй хойто наһанда энэ ушар нүлөөлдэггүй гэжэ буддын шажантан хэлсэдэг. Тиимэ гү?
- Тиимэрхүү. Гэбэшье тэрэ хүндэ тойботой байха гэжэ мүн лэ хэлэхэ аргамни үгы. Дүтынй зоной уйдажа, гашуудажа байхада, үхэшэһэн хүнэй досоошье уйдхартай байха жэшээтэй. Зүгөөр наһа бараһан хүнэй хойто түрэлэйнй жаргал, зоболон өөрһөөнь дулдыдадаг ха юм. Харин бусад хүнүүд үхэгшын шэнэ түрэлэй эрхэ

дулдыдаха. Тарниин тусхай нэгэ бүтээл бии: хүнэй сабдаг боложо түрбэл, лама багша нэрынь саарһан дээрэ бэшээд, галдахадань, тэрэ хүн сабдагуудай оронһоо гаража, һайн заяанда, жэшээнй, хүн боложо түрэдэг. Тээд лама бүхэн тиигэжэ шадахагуй.
- Шажангууд олон гүб даа. Жэшээнй, христиан шажанда шүтэгшэд алишье ушарта түрэлөө олодог гү, али хүдөөлхэ гурим, ёһолоолһоо, үхэгшэ хүнэй ямар шажанда этигэдэг байһанһаа түрэлөө олоогонь дулдыдаха гү?
- Хүнүүд ямаршье этигэлтэй байг - үнэн шанар нэгэ юм. Тиимэһээ табиһан асуудалдаа

шажан номойтнай бүтээлэй һайн болоһоной шэнжэтэй. Зүүдэн соогоо ниидэбэл, номой бүтээлэй мүн лэ һайн болоһоной тэмдэг. Бээе угаана, сэбэрлэнэб гэжэ зүүдэлбэл, баһал һайн, нүгэлһөө халаһанай тэмдэг. Хада өөдэ гарабал, мүн һайн, урагшатай, золтой, хэрэгүүдэйтнай бүтэсэтэй байхын тэмдэг. Зүүдэн соогоо эрхим һайн мори унабал, харгытнай урагшатай байха. Гоё һайхан сээсэрлиг соо байнаб гэжэ зүүдэлбэл, һайн.
Зүүдэнүүдэ гуримтай, нягта нарин болгожо, тэдэнэй үндэһөөр саашанхи ажабайдал-датнай зүнтэй шэнжэлэл хэдэг болохын тула Номойнгоо

«ҮДЭР БҮРИИН ДАЯЯН БИСАЛГАЛАЙ ҮНШАЛГА» ТУХАЙ ТИНЛЭЙ БАГШЫН ТАЙЛВАРИ ЛАМ-РИМ

байдалые шууд хубилгажа шадахагуй, миил зарим тэдэ эрхэ нүхэсэлнүүдые тэрэ хүнлэ байгуулха аргатай байдаг. Юр, хаана, хэн боложо түрэхэнь, хүнэй өөрынь лэ урда наһан соогоо хэһэн бүтээлһээ дулдыдаха.
- Дүшэн юһэн хоногой туршада хүн заабол түрэлөө олодог гэжэ Та хэлэнэт. Тээд манай эндэ заримдаа нимэ юмэн ушардаг гэбэл, үхэхэн өөһэдынгөө түрэлхидэй шэнэ түрэлэе ламанар, үзэлшэдһөө һурахыда, тэдэнэр удаан сар соо түрэлөө олонгүй байдаг байна. Тиихэдээ тэдэнэр хаана, ямар түхэлтэй байдалда байнаб?
- Элдэб түхэлтэй түрэлүүд байдаг юм. Жэшээнй, хүн сабдаг боложо түрэдэг. Сабдаг болохоодоо, хүн загуурдаа (бародоо) бэшэ, загуурдиһаа гараад, түрэлөө олон болон бшуу. Хүн гээшэ заал хаа, дахин хүн боложо түрэдэг бэшэ юм. Бүхы үхэгшэд сооһоо хэр зэргэ үсөөниинй дахин хүн боложо түрэдэг тухай үсэгэлдэр хэлсээ һэмди. Буддын шажанай ёһоор, хүн болбол зургаан түрэлэй нэгэндэнь (халуун ба хүйтэн тама, үлэн хоолон бэридүүд, адагуусан, хүнүүд, асаринар, бурхад) түрэдэг.
- Гэбэшье үхэхэн хүн түрэлөө олоогүй гэжэ ойрохи хүнүүдынь мэдэхэдээ, тэдэнэр хүсэтэй уншалгануудые бүтээлгэжэ, тэрэ үхэхэн хүнөө һүүлэй һүүлдэ һайн түрэлдэ хүргэдэг гэшэ бээ. Тиигэжэ шадагдаха гү?
- Энэ арга боломжо уншалга бүтээдэг багша ламын шадалһаа

өөһэдөө харюу бэдэрээ һаатнай, дээрэ.
- Ямар зүүдэн зүнтэй байдаг бэ?
- Зүүдэнэй саг шухала. Эртэ үглөөгүүр харабал, зүүдээ шүүжэ үзэхөөр байха. Хэрбээ эртэ үглөөгүүр зүүдэн соотнай үхэхэн хүн харагдаад, аргагүй һайхан газарта байнаб, намтай ябая гээддуудаба, нимэ зүүдэн хүрхэй бэшэ, танай үхэжэ магад байһанай тэмдэг байжа болохо. Зүгөөр сохом, заатагүй үхэхэб гэжэ ойлголтогүй. Наһандамни аюул тохёолдоод байна гэнэн удахатай. Энэ ушарта Дара Эхын тарни (Ум Дари Дудаари Дурин суухаа) уншаха, лама багшада хандажа, зохихо уншалгануудые хүүлэхэ ёһотой болонот.
Зүүдэ бүхэниие шэнжэлэхэнэй хэрэггүй, иматгал эртэ үглөөгүүр хараһан зүүдээ шэнжэлэгшэ. Жэшээнй, улаан сээсэг харабал, һанаашалһан хүсэл, түсэбүүдтнай бүтэхэгүй гэнэн муу зүнтэй. Иимэ зүүдэ хараһанай һүүлээр өөрынгөө түсэбүүд тушаа болгоомжотой байха хэрэгтэй. Ехэ аад, бузартаһан дасан соо байнаб гэжэ зүүдэлбэл, мүн лэ һайн бэшэ. Хэрбээ хубсаһагүй һосэгөөр ажал хэнэб гэжэ харабал, баһал муу. Уруудам уруу буужа яабал, амжалта, золтнай ахирдана. Элжэгэ унабал, тиимэ һайн бэшэ. Али үгы хаа, тон тулоур мори унааб гэжэ зүүдэлбэл, харгыда гаралгатнай урагшагүй байжа болохо.
Һайн зүүдэн тухай хөөрһүү. Зүүдэн соогоо лама багшатаа ушаржа, сугтаа бүтээл хэнэб гэжэ харабал, тэрэ ехэ һайн,

бүтээл тон һайнаар хэхэ ёһотойт. Унтахынгаа урда тээ уншалгаа дабтаад, хэхээ байһан али нэгэ хэрэг тушаа Дара Эхэдэ гү, али Арьяа-Баалада ингэжэ хандагты: «Энэ хэрэгэйми урагшатай, үгы байха тухай нэгэ тэмдэг үгэжэ соёрхыт». Энэ мэтээр сэдхэлээ ходо үзүүлэжэ, һэримжэтэй байбалтай, зүүдэнтнай улам бүри нарин нягта боложо байха. Үгыл хаа, зүүдэнтнай гол түлэбөөрөө, зэрлэгэндэл, хуурмаг байха, тиимэһээ урда тэнь минии хөөрһэнэй хүгшэн эхэнэрэй толгойн минии дары үхэхэ тухай «абаралдаһан» зүүдэндэл, эдэ мэтэдэ этигэхэнэй хэрэггүй, - би үхөөгүй хамнаиб.
- Үзэл хэдэг хүнүүд сабдагуудай эрхэ мэдэлдэ орошодог гү?
- Буддын шажанда үзэл хэдэг тусхай номууд байдаг. Эдэ номуудай аша туһаар сабдагуудтай бэшэ, харин Шажанай Сахиюсануудтай харилсадаг юм. Шажанай Сахиюсануудтай харилсажа, үзэл хэдэг хүнүүд мүнгэ олохын түлөө бэшэ, харин зондо туһалха һайн һайхан зорилго табиха ёһотой. Энэ ушарта үзэлнэй тодорхой зүб болодог. Харин мүнгэһэй түлөө оролдоо һаатнай, хэдэг үзэлтнай буруу боложо захалха.
- Түрэлөө һэлгэдэг тухай тодорхой ямаршье баримта үгы юм. Тиимэ болохоолоороо түрэлөө һэлгэдэгые тайлбарилха аргатай ондоо ямар нэгэн эрдэм мэдэсэ байха зэргэтэй болоно. Ямар тиимэ эрдэм мэдэсэ байдаг бэ?
- Ямар ушарһаа, яагаад хойто түрэл байха аргатай юм гэнэн тодорхой баримтанууд буддын шажанда бии юм. Хойто түрэлэй байдагынь эрдэм ухаанай аргаар баримталагданхай. Үзэлшэд, мэдэлшэдэй тухай ламжа, тодорхойлолтонууд хойто түрэлэй бии байһаниие баримталһан нэгэ зүйл болоно. Үшөөшье баримта зүйлнүүд байха.
Хэдэн жэлэй урда тээ США-да нэгэ сүмэ соо - досоонь хэншьегүй, хаагданхай байхада - орган (хүгжэмэй багажа) гэнтэ наадаһан байгаа. Хүн ехэ гайхаа гэнэ. Эрдэмтэд гайхамшагтай энэ үзгэдэлые наринаар шэнжэлбэ: бүхы сонхо, үддөөнь хаажа тамгалаад, зосоонь абьяа буулгадаг түхээрлэгэ табиба. Үглөөгүүрынй

буулгабарияа шалгахадань, хүгжэм зэдэлшэбэ.
Юундэб гэбэл, үхэшэһэн нэгэ хүнэй хойтынй уншалга энэ сүмэ соо хээсэ нэгэтэ хэхэн байгаа ха. Ямаршьеб ушараар тэрэ хүнэй хүнэхэн үе-үе болоод энэ сүмэе эрьедэг боложо болоо.
Хэрбээ тодорхой бодомжолгонуудые хэрэглэбэл, хойто түрэлэй байдаг тухай хүсэд баримта тобшололнуудые хэмээр юм. Юрэнхыгөөр элсэн тухай хэлсэхэниинй дэмы. Эндэ эли тодо бодомжолгонууд хэрэгтэй.
Хүнүүдэй наһа баража, бүдүүн шэнжэтэй юртэмсөө холодоһон аад, амиды зонтой харилсажа, үзэлшэд, мэдэлшэдэй туһаар тэдэндэ мэдээсэлнүүдые, урид хараалһан шэнжэтэй тодорхойлолтонуудые дамжуулха шадабари гэхэ зэргын ушарнууд үхэхэнэй хойтохи түрэлэй байдаг тухай хүсэд үндэһэ баримта олгоно.
Ерээдүүн түрэлэе баримтаһан ондоо нэгэ шалтагаан сэдхэлэй тогтууритай байнга шанарһаа эхитэй. Бүдүүн бодосто ямаршье зүйлые һандарга, бутаргабал, тэрэ эсэслэн үгы болохогүй, али нэгэ түхэлөөр үргэлжэлэн лэ байха. Жэшээнй, пешэниие хэдэ буга сохибоще, улам бутархай жэжэ боло болоһоор, хубинуудынь байһаараал байха. Мүнөөһэй эрдэмдэ байдаг бүрин бүтэн үлээгын хуулинуудай ёһоор ямаршье юумые мүргүйгөөр үгы хэхэ арга байхагүй юм, тиин тоншье жэжэ хубинй нэгэл юумэнэй үргэлжэлэл болоно гүб даа. Бүдүүн бодос тушаа энэ ушар тон элитэ.
Сэдхэл гээшэ мүн лэ объект аад, бодосгүй зүйл болоно. Гэбэшье шалтагаан, хойшололнуудай холбоон энэшье ушарта хүсэндөө байна. Бүдүүн шэнжэтэй сэдхэл нарин шэнжэтэй сэдхэл соо шэнжэжэ болохо, гэбэшье эсэслэн үгы болохогүй. Ами табиха үгэ нарин шэнжэтэй сэдхэлые зогсоохо аргатай хүсэн үгы юм, энэ сэдхэл хадаа бүрин бүтэн үлээгын бүгэдэ ниинтын хуулинуудай үндэһөөр үргэлжэлһэн зангаараал байха. Юртэмсын ямаршье хүсэний бодосто ямаршье зүйл хубинэ гү, али, элшэ хүсые эсэслэн, мүргүйгөөр үгы хэхэ шадахагүй байһандаа, ямаршье хүсэн

сэдхэлые эсэслэн үгы хэхэ шадахагуй: хүнэй амьтабиһа сэдхэлынь үргэлжэлжэ, шэнэ бээ оложо түрэдэг.
Эрдэмэй үндэһөөр шэнжэлбэл, хойто түрэлэй байдагынь элитэ. Энэ асуулые мүнөөдэр юрэнхыгөө тайлбариллааб. Энэ талам дэлгэрэнгы, гүнзэгы тайлбар бии юм.
- Гэртээ байхадаа, хүнүүд зүбөөр яагаад хандаха бээ яагаад абжа ябам ойлгодогби. Зүгөөр гэнэ гараад, бодото ажабайдал дэлгэрэнги хэрээгы шэрүүн үзэн ядалгатай ушарһаа ходо буруу хүрэдэгшэ шэгшэгээршье хаа, үхэл бодооло хизаарһаа шададаггүйб. Бодоо ажабайдалтай ушарһаа хүнүүдэй хоорондоо хөмөр зүришэлдэхэдэ, оюун ухаанай бүтээл ямар байха ёһотой?
- Оюун ухаанай бүтээл тушаа шагнаха, бодомжолхо хэрэгтэй. Ойэтнай яагаад зүбөөр хэн тухай мэдэнгүйгөөр бүтээл хэхэндэ орходоо, дээрэ байхы бүтээлхэтнай, үрэ гараалтай байбал, энэ ушар бүтээлээ буруугаар хэдэгшэ харуула гээшэ. Харин башы үгэхэн хургаалай үндэһөөр бүтээлээ хэдэг байбалтай, үзэл хубилалтанууд таида заагаа үзэгдөөдхиэхэ. Би ехэ залуу хүнби, харин урда тэньнй ёһотойл хулиган ябаһанби. Тэрэ Бурханай Номтой ушарһаа намда үнэхөөр туһалаа. Урда дары үзэгдөөгүй. Байн-байн үзэгдэдэг юм. Эхиндэ Бурханай Номой хургаалай бүтээл яагаад хэхэ тухай асуурай ойлгосотой болоод, һуульшэ яаралгүйхэн, һайн багшын хүтэлбэри доро бүтээл хэхэ эхилхэ ёһотойт. Энэ ушар үрэнй үзэгдэхэ.
Англи хэлдэ Б.ДОНДОКОВОЙ үгөөр ородто оршуулһан Н.БАДМАРИНЧИН Буряадшэ

ЗУРАГУУДЭЭРЭ: 1. Тивийн багша Улаан-Үдэ хойто захиргаанай байшан соо мөци уншана. Зүүн гарын оршуулагша Б.Дондоков баруун гарһаа Н.Бадмаринчин ринчинов. 2. Хии морин зурагуудые Тинлэй багшын шагнаа Аюрова 1996 онд 13-тайдаа зураа юм).

Б
А
Үнгэрэ
шэрээтээ
ламхайн
ударидан
олон дуу
хоёр хүн
байдал
эдэбхитэ
бүтээхэ
гэбэл, Хо
бүлгэм б
зарим ла
шүүмжэл
Нёдон
хүтэлбэр
соо хахар
зарим са
гайхуула
журамһа
Байгш
һүзэгтэнэ
орлогшо
Сангхын
Суганды
найдамта
эрхи мэтэ
Бурядай
дасангуу
мэдэнгүй
ХОРИЙН
Дамба-Дуга
хээр Анааг
модон да
баригдаһа
мүндэлһэн
Худанай да
Хара-Нохой
Арбаад
байхада, да
хайлахада,
дасан бүхөө
Ингэжэ
дасанай хоё
эхилһэн на
манай зуунж
тэн болотор
зоной хам
байһан юм. С
бүри шажан
олошоржо
онуудаар 7
тоологдоод
тэдэнэй то
болон юм.
Үнгэрһэн
Анаагай да
тэнэр һууһ
Дандар Хар
шын Шойм
Түмэрэй Лу
лама, Намжи
лама, Аюш
Жалсан Со
(Шираб-Ниг
«Намжил»,
Дамби-Ним
шэгэй лам
Аханаев Ба
Цэрэн, Дам
мүн болоно.
Хубисхал
арадай ехэн
номгүй, хар
зон гэбэл,
байһан юм.
шатын һуу
гарадаг бай
МҮНӨӨ
наһанай үгэ
Анаагай да
тухайгаа ду
һуудаг.
Үндэр нар
Анаагай да
ганжарнууд
толоржо үзэ
дабхар шуу
дээдэ даб
тингээдэ да

АЛТАЛМАЛ ГАНЖАРТА АНАА ДАСАМНАЙ

Үнгэрэгшэ хабар Анаагай дасанай шэнэ шэрээтээр Баатарламхай, орлогшоор Мүнхэ ламхай хунгагдаа хэн. Тэдэнэр урдань байхан ударидагша ламанарнаа гурба-дүрбэ дахин олон дуу абаа юм. Дээрэ дурдагдан эдэ хоёр хүндэтэй ламанарнай саашадаа хайн байдал журам дасандаа дэлгэрүүлжэ, эдэбхитэйгээр шажанайнгаа хэргүүдые бүтээхэ бээ гэжэ ехэ найдажа байхан зон гэбэл, Хориин аймагай Буддын шажантанай бүлгэм болоно. Урда тээнэ байхан шэрээтэ, зарим ламанар бүлгэмэй суглаан дээрэ ехэ шүүмжэлгэдэ ороо.

Нёдондо зуннаа дасанай хуушан хүтэлбэри Россин буддын шажанай Сангха соо хахарал гаргахые нэдэнэн харюусалгагүй зарим «санаартанай» дахуул боложо, зоние гайхуулаа. Бусадшые дутуу дунданууд, журамнаа эхилээд, ажалдан олохон байгаа.

Байгша хабар шэнэ шэрээтэ, аймагай хүзэгтэнэй бүлгэмэй түрүүлэгшэ, тэдэнэй орлогшонор Россин Буддын шажанай Сангхын Уставай шэнэ найруулга баталхан Сугандыда хабаадажа, Сангхадаа бусаһанаа найдамтайгаар гэршэлбэ гэшэ. Эрдэнитэ эрхи мэтээр эбтэйгээр зэргэшэн түхэрээн Буряадайнгаа - Ага, Усть-Ордатайгаар - дасангууднаа, хэнээшые дахаһанаа мэдэнгүй, гансахан Анаа дасан амьарлажа,

хайшаа ошобо гэшэб? Зүб лэ бусаа. Аймагай хүзэгтэнэй бүлгэмэй ударидагшад: габьяата багша Б.С.Шойнжонов, Д.Г.Галсанов уялгануудаа мүнөө үедэ хайнаар, оролдосотойгоор дүүргэнэ. Зүгөөр саашадаа тэдэнэр шэнэ шэрээтэтээ, бусад ламанартай үгэ хүүрээ ойлголсожо, хүдэлмэреэ нягта холбоотойгоор ябуулдаг болоболнь, хайн бэлэй гэнэн бүгэдын һанамжа эндэ дуулгаха байнаб.

Июлиин 23-да Еши Лодой римбүүшэ, дид хамба Дашанима ламхай, бусад ламанар Анаа дасаннаа аймагай түбтэ оршодог дуганда ошожо, шадархи талмай дээрэн арюудхахы ехэ адистай, акул бүгэдые сарадаг хүсэтэй Жинсрэгэй хурал хуража, олоор суглархан хүзэгшэдэй сэдхэл соо ашадын буянгай эхин болодог зальбарал түрүүлээ.

Палажа ошогшодой тооһоо Анаа дасанайнгаа гаража, бусад дасангуудтаяа нэгэдэнэн бидэнэр, Хориин аймагай хүзэгтэн, баярлагшабди. Юрэнхыдөө, Анаагаймнай дасан хүл дээрээ түргэн үндыжэ, нэрэ солоёо хэргэшээр болоо. Нэрэ солонь гэхэдэ, аргагүй алдар ехэтэй хэн бээ. Ушар тиимэхэ Анаагайнгаа дасанай түүхэ дээрэ тобшохоноор тогтоё.

ХОРИИН ахалагша тайшаа Дамба-Дугар Ринчинин эдэб-хээр Анаагай голдо мургэлэй модон дасан 1795 ондо баригдан юм. Шэнээр мундэлхэн дасанда шэрээтээр Худанай дасанай лама Дандар Хара-Нохойн хүүдэлбэ.

Арбаад жэлэй үнгэрөөд байхада, дасанай түймэртэ хайлахада, орондон шулуун дасан бүхөөр бодхоогдоо бэлэй.

Иигэжэ Анаада баригдан дасанай хоёр зуун жэлэй түүхэ эхилхэн намтартай. Тиигэжэ манай зуун жэлэй 30-аад онуудай тэн болотор яһала зохидоор арад зоний хамаг хэрэг хүгжэжэ байхан юм. Он жэлүүдэй ошохо бүри шажанай санаартан улам олошоржо байгаа. 1840-өөд онуудаар 700 гаран ламанар тоологдодог хэн. Саашадаа тэдэнэй тоо бүри 1000 гаран болоһон юм.

Үнгэрхэн 200 жэлэй туршада Анаагай дасанда олон шэрээтэнэр хууһан юм. Нэрлэбэл: Дандар Хара-Нохойн, Түбөөшын Шоймпал, Молын-Шираб, Түмэрэй Лубсан-Дагба, Барын лама, Намжилай Галдан, Дэлэгэй лама, Аюшын Галдан, Дагба-Жасан Содбын, Захарий лама (Шираб-Нимбу), Лайдабай лама «Намжил», Шагдарай Доржо, Дамби-Нима Ширабай, Дэмшэгэй лама, Очиров Баяр, Аханаев Баяр, Бодиев Нима-Цэрэн, Дамба Султимов гэгшэд мүн болоно.

Хубисхалай урда тээ буряад арадай ехэнхи олониниш эрдэм номгүй, харин үзэг бэшэг мэдэхэ зон гэбэл, дасанай санаартан байхан юм. Хубарагууд гурбан шатын нургуулида хуража гарадаг байгаа.

МҮНӨӨ САГАЙ үндэр наһанай үбгэд, хүгшэд залуудаа Анаагай дасан ошодог байхан тухайгаа Аулааханаар дурсан хуудаг.

Үндэр наһанай элшэ туяа соо Анаагай дасанай алталмал ганжарнууд холоһоо яларан толоржо үзэгдэдэг хэн. Гурбан дабхар шулуун дасанай эгээл дээдэ дабхарын багахан, тиигээд дабхар бүхэниинь

алталмал түхэрэн томо толинуудаар жэртыр хүрээлээтэй байгаа.

Дасан соо олон бурханууд хойто хажуудань үндэр томо сэргэ бурхан байдаг хэн. Тиихэдэ ехэ дасание тойроод, баһал хэдэн гоё дуганууд байдаг бэлэй. Тэдэ хадаа Майдарин, Мамбын, Шойрын, Жүдэй, Хүрдын, Дэмчиг, Отошын, Аюушын сүмэ дуганууд хэн.

Ехэ дасанай хажууда хоёр дабхар дуган дотор наян тохой Майдарин эгээл томо, гоё бурхан байдаг хэн. Тэрэ бурханай үндэрын мүнөөнэй 4-5 дабхар гэрэй тухай хэн ха. Нуугаад байхан Майдарин ульмы бэнь нэгдэх дабхарта, сээжэ, толгойн хоёрдохи дабхарта харагдаха.

Дасание тойроод горитой хуурин байгаа. Олон тоото гэрнүүд соогуур ламанар ажануугаа. Тэг дундань хэдэн магазинууд бии хэн. Хитадшые магазин байгаа. Гадна эдэ хоолой, эд бараанай шууур бии хэн.

Бүхы ламанарай хуралда суглархы зарлажа, дасанай хоёрдохи дабхарнаа харанга (хүрэлөөр бүтээхэн, дүхэриг хэлбэритэй хүгжэмэй зэбсэг) тоншожо, дохёо үгтэдэг хэн. Тиихэдэн ламанар хубсалаад орхимжоёо зүүжэ, яаралтайгаар гэшхэлээр дасан тээшэ субадаг байгаа.

Хара зон дасан ошохоёо түхээрхэдэ, гоёлой сэбэр хубсаһаа үмдэдэг хайхан заншалтай хэн. Зунай Майдарин болон хабарай Дуйнхорой хуралнуудта, мүн бурханай сам гэхэ мэтэдэ, хазаар моридоо гоёжо мордоод, олоороо хамтаржа, дасан тээшэ шэглэдэг бэлэй.

Анаагайнгаа дасанай магтаал хүзэгшэ зон була гэхээр сээжээр мэдэдэг хэн.

Анаа дасан алдартай, Арбан дүрбэн истаадтай, Дүй сагаан хүрээтэй, Дойнхор бурханай сантай, Гурбан дабхар дасантай, Гомбо, Шойжол сахюусатай. Энээнһээ гадна Анаагайнгаа

дасанаар омогорхожо, гоё хайхан дуунуудшые зоёодог ушарнууд үсөөн бэшэ хэн.

Анаагай дасанай ламанарай дунда оршон тойронхи нотагуудай эрхим хүбүүд бии хэн. Тэдэнэй эгээл ухаатай сэсэн, номдоо оролдосотойнуудын үндэр ламанар боложо тодорһон юм. Жэшэнь, Булам нотагһаа минни нагаса баабайн аха Галсан габжа, Даржаа габжа, Рэгзэн габжа, Шираб габжа, Зунды габшэ, Балжар габшэ, үшөө нэгэ Балжар габшэ, Сандан габшэ гэнэнүүд гараһан юм. Юрын ламанар, хубарагууд бүри олон хааб даа.

Гушаад онуудта засаг баригшадай шуната хюдалгата үйэ хэрэгүүдэ ябуулха үезэр бүхы дасанууд хаагдажа, шажанай санаартан толгой тоолон тушаагдан юм. Анаагай дасан бутаран хандаргагдаа хэн. Зүгөөр хатуу шулуун хуурин үлэхэн юм. Дасанай хүрэн байхан газар хожомын адууһа малай байра байдал, зэр зэмсэгэй хадагаламжын газар болгодоод, һая болотор бузарлагдажа байхан тухайн була хайн мэдэнбди.

Узы хэшгээр баян Ульдэргэ нотагта тоонотой байхан Молон багшын хэлэһэнэй ёһоор, Буддын шажан манай орондо наранай мандажа байхан шэнгээр дэлгэрхэ гэ бэлэй. Сэсэн багшын хэлэһэн үгэнүүд хүсэдэбэ. Тэрэшэлэн гэр бүри габшэ, газар бүри габжа бии боложо, гэгээшүүл гэртэ түрэхэ гэнэниинь мунгэл шэнэ шэрээтын эдэбхи оролдолгоор бэлүүлэгдэжэ байха бээ гэжэ найдамаар.

Анаа дасанай анханайнгаа хайхан түхэл шарай бээлжэ, бүгэдэ хүзэгтэни баясуулжа байһаниинь дамжаггүй. Бүгэдэ зоний зальбаран мургэжэ, этигэн шүтэжэ байдаг алталмал ганжарта Анаагаймнай дасан хэтэ мүнхэ оршохо болтогой!

Доржи ДАМБАЕВ, журналист.

«НАМЖАЛ ЧОРТЭН»

Яруунын аймагай Эгэтын-Адагхуурида «Намжал Чортэн» гэнэн субаргын барилга түгэсхэгдэжэ байна. Ульгэршэн, аймагай ахмад үндэр наһатан Рэгзэн Эрдэшевич Эрдэшев барилгы залан хүтэлбэриинэ.

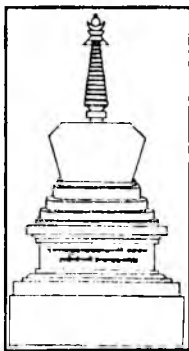
Июниин эхээр субаргын хуурида Бурханай ном сударнуудтай, Бурхан багшын Номыё һүдэлхэн эрдэнийн зүйл, тахилнуудтай бүмбэ шэнгээгдэ. Ёһололой үедэ Эгэтын дасанай ламанар уншалга бүтээгээ.

Барилгын түгэсхэгдэхэдэ, Еши-Лодой римбүүшэ түрүүтэй ламанар субаргада арамнай үргэхэ.

Намжал субарга Бурхан багшын Номой иалта түгэс, хүр жабхаланта заларлагда, Бурхан багшын Номдо һаад тодхор

татадаг гэстэ-шэгүй шолмо-сой аймаг сэ-рэгые дарал-гада зорюу-лагдана.

Субарга шүтээнүүдэй барилгада хабаадаһан хүн энэ болон хойто бүхы түрэлнүүдтэ саглашагүй буян хуряжа, дээдэ иза-гууртанай бүлэдэ Номуун хаан боложо түрэхэ гэжэ Бурханай ном сударнууд соо бэшээтэй юм.

Баир РАДНАЕВ. Россин Буддын шажанай заншалта Сангха.

ТУЛГАРДАНАБДИ

1997 оной май нарада Бүгэдэ буряадуудай үндэнэн соёлой эблэлэй үүсхэл, хүтэлбэрээр Улаан-Үдэдэ буян үйлдэлгын хэмжээ ябуулга-телемарафон дэбжэлтэйгээр үнгэрөө хэн. Буряад Республикын, Эрхүүгэй областиин предпритяинууд, эмхи зургаануудай хүтэлбэрлэгшэд, түлөөлэгшэд, олзын хэрэг эрхилэгшэд үгэ хэлэжэ, үргэл хандиб оруулһан тухай соносохо хэн. Түгэсхэлдэнэ 286 миллион түхэриг (хуушан мүнгөөр) суглараа гэжэ мэдээсэгдэн байна. Тэрэнэй 40 процент Усть-Ордын дасанда болон хори-хорин процентээр - бөөнэртэ, арадай урлал бүтээлдэ, хүүгэдэй байшануудта тус тустань дамжуулха гэжэ шиидхэгдэн байгаа.

Телемарафондо хайн дураараа хабаадаһан нотагайхидтаа, бүхы зондо Усть-Ордын дасанай жиндагууднаа, хүзэгтэнһөө баяр

баясхан тон түрүүн хүргэхэ байнаб.

Нэмэхэ ушартай болоноб гэхэдэ, байгша зунай эхилтэргэхэ гү, али жэлэй хугасаада 15 мянган түхэриг шэнэ мүнгөөр манда үнэн ороод байна. Мүнөө сагай эрхээр хада, үлэгшэ мүнгэниинь орохо юм бээ гэжэ найдагшаб. Далай багыһе ерэхэ намартаа залаха ханаан баһа байгша. Тиин дасангыё түхэлдэн хүргэхын тула 100 мянган түхэриг хэрэгтэй. Тулгарданабди.

Иван МАНУЕВ, Эрхүүгэй областиин Усть-Ордын дасанай хүзэгшэдэй бүлгэмэй түрүүлэгшэ. Редакцияа: Иван Алек-сандровичай маргалтые тарааха гуйлтатайгаар телемарафон үүсхэгшэдтэ ханданабди. ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Усть-Ордын дасан. Зүүн гарһаа - И.А.Мануев.

ХҮСӨӨТҮНХИД УРАГШАТАЙ

Байгша оной февраль соо Улаан-Үдэдэ Гундыгмаа Цыби-коватай танисанһамни, өөрынгөө нотаг - Мухар-Шэбэрэй аймагай Хүсөөтэ хуурида Бурхан багшын Ном хургаал тухай лекци уншахыемни дурдахаа. Тиин апрелиин эхиндэ ошожо, лекци уншаһанин, дахин ерыт гэжэ ехэтэ урижа үлөө хэн.

Апрелиин хуушаар Улаан-Үдын хүзэгшэд бага наһатай Баншан Богдые Хитадай хаалтаһаа сүлөөрүүлхын түлөө 3 үдэрэй масаг Танк-хүшөөгэй дэргэдэ барья гээшэ хэн бээ. Тэндэ байлсаа һаа, гансаараа 50 мянган маани уншаха байгаа. Тиимэхэ Хүсөөтэ ошожо буян хэбэлни, тэндэ зон олоор сугларха гэжэ бодоод, Улаан-Үдэдэхи эхнэрэй дасанай Бадмацыренова Жиг-мидмаа (Ваумбуу) абгайе нүхэр татажа, ябаа һэмди.

Гундыгмаадаа ерэмсээрнай, хүн зон сугларжа, Бурхан, буян, Баншан Богдын эрхэ сүлөөдэ зорюулаһан, сангарил уншажа хонообди.

Үглөөдэрын (апрелиин 24) сомоной гулаада орожо, гурбан хоногой маани уншаха тухайгаа хөөрлэдэхэмни, өөрынгөө ехэ кабинет үгэбэ. Тиигээд апрелиин 25-най үглөөнэй 8 сарһаа нотагайхид сугларжа, эдэбхитэй-гээр мааниа масагаан, үдэһын 8 саг болотор уншахын хоорондо,

26-да, үдын 12 сарһаа Эрдэшев Костантинайда уригдажа, 108 зула бадараагад, сангарил уншалгаа үргэлжлүүлээбди.

Жигмидмаа абгаймнай сангарил хүтэлхэдөө, ехэ шадабаритай хүн юм. Тиимэхэнь энэ нотагайхид ехэтэ баяр хүргэжэ, ходо ержэ уншалсахыемнай урялаа.

Хүсөөтынхид дүйсэн бүхэндэ үйлсэ үйлсөөр 108 зула бадараажа, маани мэгээмэй сангарил уншадаг ба нотагайнгаа урла дободо субаргада мүнхэ зула үдэр бүри бадаража байдаг.

Мухар-Шэбэрэй буряад нота-гуудай зон дасандаа ээжэлжэ, мүнгэ зөөриёе суглуулжа үргэдэг, хамһалсадаг зон байна. Буянай талаар тэдэнэй ехэ урагшатай, урматыйше байһанда баясамаар. Жигмидмаа абгай бидэ хоёр өөрынгөө зүгһөө нотагай хүзэгтэндэ амгаан тэнюуи, үнэр баян жаргахынь үрэнбди.

Энэ ябадалай эсэтэ 100 гаран хүнэй «Баншан Богдодо - эрхэ сүлөө» гэнэн гар табилга, 3 миллион маани, 108 зула, сангарил хыхад үдэрэй үргэл асараабди.

Бээ найрхана бэнэ, харин буянай харгыда энэ мэтээр орыта гэжэ уряланабди.

Сэндэма РАДНАБАЗАРОВА, Улаан-Үдын «Ногоон Дара эхэ» бүлгэмэй гэшүүн.

**БАГШЫН
БУЛАН**

**Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор,
БГУ-гай профессор
Улзы-Жаргал Шойбонович ДОНДУКОВ**

**БУРЯАД ЛИТЕРАТУРНА ХЭЛЭНЭЙ
ХҮГЖЭЛТЫН ШАТАНУУД ТУХАЙ**

Октябрин хубисхалай хүүлээр уданшьегүй манай Буряад орондо агууехэ соёл болбосоролой ажал эхилэн байгаа. Энэ ажалда тубхын түрүүн дэбжүүлэгдэхэ, шийдхэгдэхэ асуудалын хадаа буряад арадай хэлэ бэшэгэй байгуулалта гэжэ тодорхойлогдоо хэн. Буряад арадай хэлэ бэшэгэй ажалай тон шухала асуудалуудын гэхэдэ үзэг бэшэгын, литературна хэлынь, тэрэнэй грамматикын зохёох хэрэгтэй байгаа. Тэрэ үе сагта буряад хэлэн дээрэ заагдаха үндэһэн хургуулинууд анха түрүүн нээгдэжэ, тэндэ ном бэшэг зааха багшанарые бэлдэхэ ажал гараһан байгаа.

Эгээл түрүүн Буряадай хургуулинуудта үзэхэ ном худар болбол хуушан монгол хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн байна. Жэшээхэдэ: Г.Ц.Цыбиков «Буряад монгол-ун ном бичиг-үн хэлэн-ү дүрим» (Дэгээдэ Үдэ, 1924 он), Б.Б.Бамбаев «Монгол хэлэ бичиг-үн дүрим-дү багачуд-и сургаку дэбтэр» (Дэгээдэ Үдэ, 1929 он) г.м. Эдэ номууд хадаа хургуулин үхибүүдые үзэг номдо хургаха, соёл болбосоролод хүмүүжүүлэхэ ажалда тон ехэ үүргэ дүүргэһэн байна. Эдэ номуудай ашаар хэдэн олон бүлэг үетэн залуушуул эрдэм номтой болоһон байна.

Хуушан монгол үзэг бэшэгэй хэрэглэгдэжэ байха үедэ буряад уран зохёолой анхан нуури табигдажа эхилээ хэн. Жэшээхэдэ, Х.Намсараевай, Ж.Батоцреновэй, Д.Р.Намжилоной, Б.Барадинай рассказыуд гэршэлнэ. Тэрэнһээ гадна Х.Намсараевай, Б.Абидуевай, Б.Базароной, Солбонэ Туяагай, Э.Д.Ринчиногой, Б.Барадинай шүлэгүүд болон поэмнүүд хадаа буряад шүлэглэмэл зохёолой анхан нууринь болоно.

Энээхэн лэ үедэ газетно-публицистическэ стиль бии боложо эхилээ. Энэнтэй дашарамдуулан, «Буряад-монгол-ун үнэн» гэхэн газетэ эршэм хүсэндөө ороод, буряад арадаа үдэр бүрийн һонинтой танилсуулдаг байгаа.

«Уран үгын чимэг», «Соёл-ун хубисхал», «Эрдэм ба шажан», «Тэмцэл-ун чимэг» г.м. журналнууд хэблэгдэжэ эхилэн байна.

1920-ёод онуудаар Буряадай бэлгитэй журналистнууд халбаран ургаа, жэшээхэдэ: Х.Намсараев, Д.Дашинимаев, Солбонэ Туяа, Ц.Дондубон г.м. Эдэнэр, тэрэ үеын залуу журналистнууд, хожомоо томо-томо, мэдээжэ уран зохёолшод, поздүүд болоһон ааб даа.

Хуушан монгол үзэг бэшэгтэй буряад литературна хэлэн хадаа тон өөрсэ онсо шонжэтэй, улас түрын үүргэн тон үргэн дэлсэтэй болоо. Үгын жасада элдэб олон нэрэ томьёонууд нэбтэрэн ороо, жэшээхэдэ: эрхэтэн, гэшүүн, мүлжэхэ, дарлаха г.м.

Энэ хуушан монгол үзэг бэшэгэй манай түрэл арадай гэгээрэлэй болон

бүхэ соёл болбосоролой хүгжэлтэдэ тон ехэ сэгнэшэгүй үүргэ дүүргэһэниинь дамжаггүй. Гэбэшье хуушан монгол бэшэгэй хэлэн олон шонжээрээ, жэшээлбэл, ехэнхи үгынгөө сангаар, абяанайнгаа үгүүлбэрээр болон грамматическыше талаараа жэнхэни буряад хэлэнһээ илгаатай байһан дээрэнһэ тон өөһэдын буряад үзэг бэшэгтэй болохо гэжэ проф. Б.Барадин үшөө хубисхалай урда тээ дурадхаһан байха юм.

Хуушан монгол үзэг бэшэгтэй буряад литературна хэлэнэй хэршы урагшатай хүгжөөшые хаань, сонгоол-сартуул буряадуудай нотог хэлые баримталан, 1931 ондо шэнэлата үзэг бэшэгтэй буряад хэлэн болоһон юм. Энэ хадаа буряад литературна хэлэнэй хүгжэлтын хоёрдохы шатань болоно.

Лата үзэг бэшэгтэй болоһон ашаар соёл болбосоролой талаар буряад орондо гайхамшагта ехэ амжалта туйлагдаһан байна. Жэшээхэдэ, үзэг бэшэгтэй болоһон буряадуудай тоо 1936 ондо 70%, харин 1938 ондо - 90% болоо. Мүн Буряад орондо бүгэдэ нийтын эхин хургуулин номтой болохо гэхэн түсэб бэлүүлэгдээ. Буряадай эхин ба хүсэд бэшэ дунда хургуулинуудта буряад хэлэн дээрэ номоо үзэхэ, зааха заншалтай болоо бэлэй.

Үндэһэн буряад хэлэн дээрэ элдэб олон ном хударнууд тон олоор хэблэгдээ. Энэ болбол гаһар томо алхасатай гушаад оной агууехэ хубилалтын түлэг үе бэлэй. Энэ үеын буряад уран зохёол түүхэдэ үзэгдөөгүй, харагдаагүй хэмжээндэ халбаран хүгжөө. Энэ гайхамшагта буряад арадай уран зохёолой хүгжэлтэ болбол Солбонэ Туяагай, Ц.Дондой, Х.Намсараевай, Б.Абидуевай, Д.Дашинимаевай, Б.Базароной, Н.Баданогой, Ц.Галсановой, А.Шадаевай, Ц.Номтоевой болон бусад уран зохёолшодой бэлгитэй, габыагай аша үрэннь болоно. Гайхамаар бэшэ, юуцдэб гэхэдэ, эгээл энэ үедэ дурсагдаһан уран зохёолшодой литературын ном бүтээлнүүдэй ашаар буряадай литературна хэлэн асари ехэ амжалтада хүртөө хэн. Жэшээхэдэ, Х.Намсараевай туужа «Цыремпил», Солбонэ Туяагай «Цэрэн», Ц.Дондой «Брынзын санха», Б.Барадинай «Сэнгэ баабай», Ц.Дондой үлгэр «Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн», гадна Солбонэ Туяагай, Б.Абидуевай, Б.Барадинай, Д.Дашинимаевай, Ц.Галсановой, И.Мадасоной шүлэгүүд болон поэмнүүд хадаа буряад уран зохёолой эрхим хайхан дэжэнь болоо. Буряад арад өөрынгөө үндэһэн хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн эдэ томохон зохёолуудта тон ехэ дуратай, тэрэ үедэ эдэниин уншаагүй, дулаагүй хүн юрэдөө үгы тооной байгаа.

Буряад литературна хэлэнэй хүгжэлтын гурбадахы шатань хадаа 1939 ондо тудана. Буряад арад ород кириллическэ алфавидые үндэһэлжэ

зохёохон үзэг бэшэгтэй боложо, хориин нотог хэлые абажа, одоол ёһотой шэнэ буряад литературна хэлэн саашадаа халбаран хүгжөө. Гэршэнэ юуб гэхэдэ, буряад литературна хэлэн эршэм хүсэндөө ороходоо, элдэб олон янзын шүлэглэмэл зохёол, поэмнүүд, туужанууд болон романууд мүнцэлөө, олон-олон удаа уянгын, түхэл маягай жанртай болоо. 1950-яад, 1960-аад онуудаар Буряадай оюун бэлгитэй, абьяас түгэдэр, өөрынгөө уран хайханай боломжые түгэс элирүүлэн зохёолшод Ц.Д.Дондокова, А.Бальбуров, Н.Дамдинов, Д.Дамбаев, Д.Жалсарев, Д.Улытуев, Б.Мунгонов, Г.Чимитов, М.Самбуев, Ц.Жимбиев, Ц.Галанов, Г.Дашабылов, Ц.Дондогой, Д.Эрдынеев болон бусад залуу уран зохёолшод болон поздүүд буряад уран зохёолой халбаран мандаһан хүгжэлтэдэ эрхим хубитаяа оруулһаниинь мэдэжэ. Дээрэ дурсагдаһан уран зохёолшодой, поздүүдэй мантан томо-томо роман, туужа, шүлэгүүд болон поэмнүүдын Буряад орондоо суурхагдаа бэлэй.

Шэнэ буряад литературна хэлые бэшэгыншые, дуулагыншые талаар гуримшуулаха эршэмтэй ажал ябуулагдажа эхилээ хэн. 1941 ондо профессорнууд Г.Д.Санжеев, Н.Н.Поппе, М.Н.Имехенов, багшанарай буряад-монгол хэлэнэй дунда хургуулида үзэхэ грамматиканууд хэблэгдэжэ гараа хэн. 1962 ондо Г.Д.Санжеев, Т.А.Бертагаев, Ц.Б.Цыдендамбаев профессорнуудэй редакци доро «Грамматика бурятского языка» гэжэ нэрэтэй ород хэлэн дээрэ хоёр ботитой анхан академическэ буряад хэлэнэй нормативна грамматика Москвада хэблэгдэһэн юм. Энэ тон шухала буряад хэлэнэй грамматикые зохёохо ажалдань залуу эрдэмтэд И.Д.Бураев, У.Ж.Ш.Дондуков гэгшэд хабаадалсаһан байна.

1940 ондо «Буряад шэнэ литературна хэлэнэй зүб бэшэхэ дүрим, тэрэнэй орфографическа толи» Д.А.Абашеев Д.Д.Амоголонов хоёр хэблэлээр гаргаа бэлэй.

1962 ондо К.М.Черемисовэй «Шэнэ буряад хэлэнэй эмхидхэл - толи» зүб бэшэхэ дүримтэй хамта толилогдоһон юм.

Буряад литературна хэлэнэй орфографи болон словарьнууд хэды оло дахин гараашые наа, зүб бэшэгэ - орфографинь наа болотор элдэб олон дутуу дундатай байгаа. Тэрэниин усадахын тула, нэгэ тогтоомол гурим журамтай болгохын тула хэлэ бэшэгэй эрдэмтэй доктор Л.Шагдаров тусгаар ехэ шонжэлгын ажал хэжэ, 1962 ондо буряад литературна хэлэнэй улам хайхарһан, болбосоронги зохид орфографическа зүб бэшэхэ дүримүүдые зохёогоо хэн. Тэрэнэ республикын Верховно Соведай тусхай тогтоолоор тэрэл жэлдээ баталагдаа хэн. (Үргэлжэлэлын хожом гараха).

**НАДЕЖДА МАТВЕЕВНА
ОМБОВА**

Буряад Республикын габыята багша Надежда Матвеевна Омбоева саг зуура хүндөөр үбшэлһэнэй удаа 75-дахы наһандаа байгша оной августын 15-да наһа бараба.

Наһанай үнэн сэхэ нүхэр, эгэркы сэдхэлтэй эхэ, хайрата эгшээ, багшанарай багша Надежда Матвеевна Омбоевагай гаталһан зам бултанга жэшээ боломоор юм. Надежда Матвеевна 1923 оной январини 23-да багшын бүлэдэ түрэнэ.

1939 ондо дунда хургуулиа амжалтатайгаар дүүргэһэнэй удаа багшын институтта хуралсажа үргэлжэлүүлжэ дүүргээдэ дүдэгэ дайнай түсэ бушхажа байһан хүрөөтэй 1941 ондо Оронгын дунда хургуулида ород хэлэнэй болон литературын багшаар ажалтайгаа намтарые эхилһэн бэлэй. хурагшадтаа болон түрэлхидгэшые эрилтэ эхэтэйгээр хандааг залуу багыше 1942 ондо Саянтын МТС-эй политическэ таһагай начальнигай туһалагшаар хүдэлмэрихые эльгээбэ. 1943-44 онуудай үеэр Надежда Омбоева ВЛКСМ-эй обкомой инструктораар томилогдожэ, ара талада эсэлэ сусангайһөөр хүдэлмэрихэ байһан республикын залуушуудые зоригжуулаха талаар горитой хүдэлмэри эмхидхэһэн габыатай. Удаань Надежда Матвеевна Доржи Банзаровой нэрэмжэтэ багшанарай институтта хуралсажа үргэлжэлүүлжэ дүүргээдэ, 1946 ондоо 1952 он болотор Улаан-Удын багшанарай училищанда эрдэ хэлэнэй болон литературын багшаар хүдэлмэрихэ. Удаань жэлэй туршада Украинны ССР-эй Станислав хотодо хүдэлмэрихэниинь удаа, 1954 ондоо 1957 он болотор Оронгын дунда хургуулида хуралсагай талые даагшаар амжалтатайгаар хүдэлмэрихэн бэлэй.

1957 ондоо 1980 он хүртэһэр Надежда Матвеевна Улаан-Удын 1-дэхи педучилищине хүдэлмэрихэдөө, бэлэг шадабаритай багыш байһанаа гүйсэд гэршэлжэ шадаһан габыатай Республикынгаа хургуулинуудые эхин классай багшаар хангаха дэмбэрэлтэй хэрэгтэ Надежда Матвеевнагай оруулан хубитань сэгнэшэгүй үе юм.

Республикын, мүн Агын болон Усть-Ордагай тойрогуудай алишы хургуулинуудта Надежда Матвеевнда заагдаһан олон үеын багшанар эгшээ эхэ мэтээр үгэһэн захяануудынь нагшанар дүүргэжэ ябадаг гуримтай.

Ажалдаа амжалтанууды туйлаһанайнгаа туһаар Надежда Матвеевна Омбоевада «Буряадай АССР-эй габыата багыш» гэхэн хүндэтгэ нэрэ эргэ 1965 ондо олгогдоо хэн. «В.И.Ленинэй түрөөр 100 жэлэй ойн байрай хүндэтгэлдэ». «Шинэ габыата ажалай түлөө» медалаар, РСФСР-эй болон Буряадай АССР-эй Эрдэм хуралсааһан министрствэнүүдэй, Буряадай АССР-эй Верховно Соведай Президиумэй Хүндэтгэлэй грамотануудаар оло дахин шагнагдаһан габыатай.

Аша үрэ эхэтэйгээр багышахаһаа гадна Надежда Матвеевна нийтын хүдэлмэрихэ элдэбхитэйгээр хабаадаггэ бэлэй. Надежда Матвеевна 1966-68 онуудай үеэр КПСС-эй обкомой гэшүүнээр, түрэл училищининга партийна эмхин секретаряар, месткомой түрүүлгшээр хурагдаһан бэлэй.

Эрилтэ эхэтэй эхэ мэтэ эльгэ нимгэлэй хайртай багша Надежда Матвеевнагаймнай гэрэлтэ дурсахаа манай зүрхэ сэдхэхэдэ хэлэдэ үлдэхэ.

БҮЛЭГ НҮХЭДЫНЬ, ХУРАГШАДЫНЬ.

**Багшын ажалай ветеран
Надежда Матвеевна
ОМБОВАГАЙ**

саг зуура хүндөөр үбшэлжэ, наһа бараһан ушароор хани нүхэр, дайнай ветеран Н.Б.Банзаровтой үхибүүдэнь, түрэл түтнимүүдэнь Улаан-Удын багшанарай училищидэ 1965 ондо дүүргэһэн хурагшадын гүнээгы шаналаа гашуураа мэдүүнэ.

Улаан-Удэ хотын Солнечно үй снэ 4-дахы гэрэй 31-дэхи байраһаа байгша оной августын 18-да 12 сагһаа хүдөөлүүлэгдэхэ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

<p>Ахамад редакторай орлогшо Б.М.Ж. БАЛДАНОВ</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: А.А.АНГАРХАЕВ (ахамад редактор), Г.Х.ДАШЕЕВА (ахамад редакторай орлогшо), Б.В.ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (харюусалгата секретарь), А.Г.ЛУБСАНОВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Д.Д.СУНДАРОН, таһагуудые даагшад: Н.Д.НАМСАРАЕВ, Т.В.САМБЯЛОВА, Д.Ш.ХУБИТУЕВ, А.Д.ТАПХАЕВ; В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор).</p>	<p>Манай адрес:</p> <p>670000, Улаан-Удэ, Каландаришвиллин үйлэс, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй хууданан хэмжээтэй Индекс 670000 Хэлэг 3 (хагта 21-00). Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.</p>	<p>"Республиканска типографи" гэхэн АО-до газетэ хэблэгдээ. Директорийн телефон: 21-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүрдхэлдэ абтанхай. Заказ № 8399.</p>
<p>Редакциин телефонууд: ахамад редакторай - 21-50-96, приёмын - 21-54-54, ахамад редакторай орлогшонорой - 21-68-08, 21-64-36, харюусалгата секретариин - 21-50-52, секретариин - 21-50-52, таһагууд: экономикын болон политикын - 21-55-97 (даагшань), 21-63-86, соёлой, түүхын болон залуушуулай - 21-54-93 (даагшань), 21-57-63, 21-69-58, 21-60-21, мэдээлэлэй болон рекламн - 21-62-62, 21-67-81, хэблэлэй - 21-33-61, оператор-корректорнүүдэй - 21-61-35, фотокорреспондентнүүдэй - 21-33-61, компьютерна түбэй-21-66-76, корнуиктын - 21-34-05.</p> <p>"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 21-49-94, бухгалтерн - 21-23-67, вахта - 21-60-91.</p> <p>Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай ирэнүүдэй бэшэлые хазагайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин наамжа автарайхитай адли бэшэ байжа магад.</p>			